

Устименко Тетяна Петрівна

*доцент, професор кафедри цивільно-
правових дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ШЕЛЬФУ, ВИКЛЮЧНОЇ (МОРСЬКОЇ) ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Україна є однією з найбагатших за своїми природними ресурсами країн Європи. Наша держава має найбільшу серед держав Азово-Чорноморського басейну довжину морського узбережжя - 2759,2 кілометра. На українському шельфі Чорного та Азовського морів розвідано значні запаси корисних копалин, зокрема до 1583,5 млрд. куб. метрів природного газу і до 409,8 млн. тонн сирої нафти, що становить понад 30 відсотків загальних запасів вуглеводнів України. При цьому з них видобуто лише 4 відсотки тоді, як із берегових родовищ - до 70 відсотків розвіданих запасів вуглеводнів [1].

Відповідно статті 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [2].

Відповідно до п. 5 ч.1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються серед інших засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу.

Так, для України, як для кожної морської держави, критично важливого значення має не тільки державний кордон, але й її морські кордони, які розділяють морські простори (зони) країн, такі як виключна (морська) економічна зона та континентальний шельф.

Згідно із статтею 3 Закону про держкордон державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, на морі встановлюється по зовнішній межі

територіального моря України [3]. Відповідно до статті 5 Закону про держкордон до територіального моря України належать прибережні морські води шириною *дванадцять морських миль*, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки.

Міжнародний Суд ООН визначив, що морський кордон, що розділяє континентальний шельф та виключні економічні зони, не варто уподібнювати державному кордону, що розділяє території держав. Перший визначає кордони морських просторів (зон), де, відповідно до міжнародного права, прибережні держави мають деякі суверенні права для певних цілей. Останній визначає територіальні межі державного суверенітету [4].

Детально розглянемо морські простори під назвами «виключна економічна зона» та «континентальний шельф» в контексті так званої «Конституції Океанів» - Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права [5] (далі – Конвенція) та національного законодавства України.

Слід підкреслити, що серед усіх міжнародних документів у світі, Конвенція «стоїть» на умовному другому місці за значимістю після Статуту Організації Об'єднаних Націй та є фундаментом морського права.

Так, стаття 55 Конвенції визначає, що *виключна економічна зона* являє собою район, що знаходиться за межами територіального моря і прилеглий до нього, який підпадає під встановлений особливий правовий режим, згідно з яким права і юрисдикція прибережної держави і права та свободи інших держав регулюються відповідними положеннями цієї Конвенції.

Ширина виключної економічної зони не повинна перевищувати *200 морських миль*, відлічених від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря (стаття 57 Конвенції).

Згідно із статтею 74 Конвенції делімітація виключної економічної зони між державами з протилежними або суміжними узбережжями здійснюється шляхом укладення угод на підставі міжнародного права, як на це вказується у статті 38 Статуту Міжнародного Суду, з метою досягнення справедливого рішення. Якщо протягом розумного строку відповідної угоди досягнуто не

було, зацікавлені держави вдаються до процедур, передбачених цією Конвенцією.

Водночас, на підставі Конвенції Україна прийняла спеціальне законодавство про виключну (морську) економічну зону. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про виключну морську (економічну) зону України» [6] морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Ширина виключної (морської) економічної зони становить *до 200 морських миль*, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Стаття 3 Закону України «Про виключну морську (економічну) зону України» закріплює, що делімітація виключної (морської) економічної зони провадиться з урахуванням законодавства України шляхом укладення угод з державами, побережжя яких протилежні або суміжні побережжю України, на підставі принципів і критеріїв, загальновизнаних у міжнародному праві, з метою досягнення справедливого вирішення цього питання.

Відповідно до положень статті 4 зазначеного вище Закону Україна у своїй виключній (морській) економічній зоні серед іншого має суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами і щодо здійснення інших видів діяльності по економічній розвідці та розробці зазначеної зони, у тому числі виробництву енергії шляхом використання води, течій і вітру, тощо.

Суверенні права та юрисдикція України щодо морського дна виключної (морської) економічної зони і його надр реалізуються відповідно до законодавства України про континентальний шельф та Кодексу України про надра.

Положення про виключну (морську) економічну зону містить також і стаття 411 Господарського кодексу України [7] (далі – ГК України). ГК України закріплено, що з метою забезпечення суверенних прав України на розвідку, експлуатацію, збереження живих ресурсів та управління ними у виключній (морській) економічній зоні держава вживає заходів (включаючи огляд,

інспекцію, арешт і судовий розгляд) щодо забезпечення додержання суб'єктами господарювання законодавства України. Держава у виключній (морській) економічній зоні України має виключне право створювати, а також дозволяти і регулювати спорудження, експлуатацію та використання штучних островів, установок і споруд для морських наукових досліджень, розвідки і розробки природних ресурсів, інших економічних цілей відповідно до законодавства України.

Статтю 76 Конвенції визначено, що *континентальний шельф* прибережної держави включає морське дно і надра підводних районів, що простягаються за межі її територіального моря протягом всього природного продовження її суходутної території до зовнішнього кордону підводної околиці материка або на відстань 200 морських миль від вихідних ліній, від яких відлічується ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводної околиці материка не простягається на таку відстань.

Фіксовані точки, які складають лінію зовнішніх кордонів континентального шельфу на морському дні, повинні знаходитися не далі 350 морських миль від вихідних ліній, від яких відлічується ширина територіального моря, або не далі 100 морських миль від 2500-метрової ізобати, яка представляє собою лінію, що з'єднує глибини в 2500 метрів.

Згідно із статтю 77 Конвенції прибережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права з метою його розвідки і розробки його природних ресурсів. Ці права є винятковими у тому сенсі, що у випадку, коли прибережна держава не здійснює розвідку континентального шельфу або не експлуатує його природні ресурси, ніхто не може робити цього без чітко висловленої згоди прибережної держави.

До природних ресурсів континентального шельфу відносяться мінеральні та інші неживі ресурси морського дна і його надр, а також живі організми, що належать до «сидячих видів», тобто організми, які у період, коли можливий їх промисел, або знаходяться у нерухомому стані на морському дні або під ним, або не здатні пересуватися інакше, як перебуваючи в постійному фізичному контакті з морським дном або його надрами.

Згідно із статтю 83 Конвенції делімітація континентального шельфу між державами з протилежними або суміжними

узбережжями здійснюється шляхом укладення угод на підставі міжнародного права, як на це вказується у статті 38 Статуту Міжнародного Суду, з метою досягнення справедливого рішення. Якщо протягом розумного строку відповідної угоди досягнуто не було, зацікавлені держави вдаються до процедур, передбачених цією Конвенцією.

Тепер також звернемо окрему увагу на існуючі міжнародні документи, що стосуються встановлення морських кордонів між Україною та іншими державами.

Україна межує з трьома прибережними державами, а саме: Туреччиною, Румунією та Російською Федерацією. Слід відмітити, що морський кордон між Україною та Туреччиною був визначений на підставі угоди. Так, згідно із статтею 1 Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон України і Республіки Туреччина [8] кордон континентального шельфу, що встановлений Угодою між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про кордон континентального шельфу між Україною і Республікою Туреччина в Чорному морі від 30.05.1994, є також кордоном економічних (морських) зон між Україною і Республікою Туреччина.

Лінія морського кордону між Україною та Румунією була встановлена у 2009 році на підставі рішення Міжнародного Суду ООН. 03.02.2009 Міжнародний Суд ООН встановив лінію морського кордону між Румунією та Україною [9].

Водночас, морський кордон між Україною та Російською Федерацією в Азовському морі, Керченський протоці та Чорному морі не встановлений. На даний час є чинним Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки [10].

Згідно із абзацом першим статті 1 цього Договору Азовське море та Керченська протока історично є *внутрішніми водами* України і Російської Федерації (що є вочевидь абсурдним, оскільки внутрішні води можуть належати лише одній державі, а не двом, що прямо підтверджується змістом статті 8 Конвенції). Так, статтею 8 Конвенції встановлено, що лише води, розташовані в бік берега від вихідної лінії територіального моря, складають частину внутрішніх вод.

У абзаці другому статті 1 Договору Україна та Російська Федерація визначили, що Азовське море розмежується лінією державного кордону відповідно до угоди між Сторонами. Але станом на травень 2021 року Україна та Російська Федерація води Азовського моря лінією державного кордону не розмежували.

На даний час охорона тимчасового, «умовного» (не встановленого відповідно до приписів міжнародного морського права) кордону з Російською Федерацією здійснюється Україною на підставі Розпорядження Президента України «Про охорону державного кордону України в Азовському та Чорному морях і Керченській протоці та забезпечення прав України у виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі у північно-східній частині Чорного моря» [11].

Цим Розпорядженням встановлено, що до досягнення домовленості між Україною і Російською Федерацією щодо визначення державного кордону в Азовському та Чорному морях і Керченській протоці та визначення лінії розмежування виключних (морських) економічних зон і континентального шельфу в північно-східній частині Чорного моря, Державний комітет у справах охорони державного кордону України у взаємодії з іншими центральними органами виконавчої влади зобов'язаний здійснювати охорону державного кордону в Азовському морі, у Чорному морі та у Керченській протоці, а також охорону прав України у виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі у північно-східній частині Чорного моря по лініях, визначених Президентом України.

Враховуючи викладене вище, можна дійти до очевидного висновку – Україні необхідно якнайшвидше взяти усіх передбачених міжнародним правом заходів з метою встановлення морського кордону між Україною та Російською Федерацією.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>.

2. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.2996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.

4. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2008-2012 годы (ООН, Нью-Йорк, 2014 год). URL: <https://www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf>. – С. 85.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» № 728-XIV від 03.06.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. Ст. 254.

6. Про виключну морську (економічну) зону: Закон України від 16.05.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.

8. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон України і Республіки Туреччина від 30.05.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_008.

9. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 02.06.1997 р., ратифікований 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_003.

10. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24.12.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_205.

11. Розпорядження Президента України «Про внесення змін до Розпорядження Президента України від 6 жовтня 1998 року № 515 «Про охорону державного кордону України в Азовському та Чорному морях і Керченській протоці та забезпечення прав України у виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі у північно-східній частині Чорного моря» від 6 серпня 1999 року № 187/99-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/99-%D1%80%D0%BF>.